

6

ISTORIA ROMÂNILOR DIN

ORAȘUL DEJ

9(498)

M 30

De

George Mânzat

preot în Dej.

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
— CUJ —

210.165

GHERLA 1921.

Editura Librăriei Diecezane.

FONDUL DOCUMENTAR

R IV-113

I.

Intemeierea oraşului Dej. — Locuitorii vechi. — Viaţa religioasă.

Intemeierea oraşului Dej este a se cercă încă pe timpul Romanilor şi nu e eschis că aici a fost oraşul Optatiana, a cărui nume s'a aflat scris pe cărămizile din castrul de pe hotarul Căşeiului (Sturum). Aici a trebuit să fie localitate din cele mai vechi timpuri pentru că atât din punct de vedere comercial cât şi strategic e locul cel mai potrivit pentru de a înfiinţa localitate stabilă. Sarea multă ce se află în jurul acestui oraş, apoi favorul de a putea transporta uşor pe Someş în locurile cele mai depărtate a provinciei, fără îndoială a adus cu sine şi întemeierea unei localităţi înfloritoare şi cercetate în aceasta regiune.¹⁾ Deşi date scrise nu avem, putem afirma cu siguranţă că pe timpul Romanilor se exploatau minele de sare din hotarul Dejului numit „Cabdic“, ba dânşii au aflat aici popor care se ocupa cu exploatarea şi transportarea sării.²⁾ Nu ştim să fi avut rol mai însemnat în istoria Romanilor această localitate, că deşi regiunea favorizea mult apărarea ei strategică, —

¹⁾ Regiunea „Somus“-ului o amintesc şi scriitorii romani, iar dintr'o inscripţie aflată în castrul dela Căşeu să vede că regiunea ca graniţă a fost destul de împopulată fiind tixită de miliţie de nord a Daciei. Aceasta regiune bogată o primeşte ca donaţie Valerius Valentinus edilul-coloniei Napoea după cum aflăm din aceeaşi inscripţie: „Deae nemesi regine Valerius Valentinus beneficiarius consularis, miles legionis XIII. geminae, Gordianae, edilis coloniae Napoeae a consulibus subsignavit „*Samum cum regione transvallum imperatore domino nostro M. Antonio et Aviola consulibus X. Kal.*“

²⁾ În hotarul numit „Cabdic“ (Kád-bükke — Fagus Káld în a. 1236 Arch. oraşului Dej) situat în partea stîngă a Văii Codorului şi azi se văd găurile pe unde s'a scos sarea în timpurile mai noi (până în a. 174 /?) iar pămîntul răscolit şi scos la suprafaţă din afunzime ne arată urmele vechilor mine de sare de pe timpul Romanilor.

multă vreme nu s'a putut menţinea. Imprejurarea că valea Someşului, în a cărei centru e situat şi oraşul Dej, a fost pururea calea cea mai plăcută a popoarelor barbare din răsărit, cari gravitau spre Roma cea bogată şi astfel aflând aceasta localitate în drumul lor uşor a putut fi distrusa, — a făcut imposibilă menţinerea unui oraş înfloritor în aceasta regiune, mai ales când aceasta migrare a popoarelor din răsărit a durat veacuri dearîndul.³⁾

Între astfel de împrejurări Dejul nu s'a putut desvoltă după cum iar fi fost înenirea să se desvoalte ci numai în veacul al XIII-lea regele ungar Andrei al II-lea, recunoscînd însemnătatea acestui punct de comerţ, ridică aici cetate pentru apărarea oraşului.⁴⁾ „Deesul“, „Deesvilla“ şi „Dionisiopolul“ de mai înainte, se numea la a. 1236 „Deesburg“⁵⁾ şi avea privilegiul de oraş liber regesc scos de sub iurisdicţia Voivozilor ardeleni. Asemenea aveau privilegiu însemnate şi locuitorii oraşului, pe cari şi le-au apărat cu cea mai mare îndărjire în decursul veacurilor.

Nu ştim cam până când au ţinut Romanii sub stăpînirea lor acest oraş, căci la venirea Maghiarilor oraşul e locuit de Saşi, mai târziu de Saşi şi Italieni, mare parte oficianţi de saline, oameni de ai regelui; şi oraşul numai cu încetul a început a se maghiariza contopindu-se Saşii cu totul în populaţia maghiară. Lăsînd la o parte tradiţia fără nici o bază, despre întemeierea oraşului Dej din partea celor 7 duci alui Árpád cântată cu atîta duioşie de trubadurul maghiar în poezia „Pannonia

³⁾ Cea din urmă invazie în Dej a fost în a. 1717 din partea tătarilor, n'au jefuit însă nimic, sau îndestulit cu Lucaciu Milotai, un armean din Dej ducându-l rob, l'au eliberat însă pentru bani.

⁴⁾ Cetatea Dejului a fost pe Dealul roselor (Rozsahegy) de azi.

⁵⁾ Arch. oraşului Dej.

megvételéről", putem spune cu singuranță, că orașul a fost întemeiat de Sași încă înainte de colonizarea acestui popor în Ardeal. Maghiarii numai mai târziu după întemeierea statului ungar au început a se strecura în Ardeal și a înpopula orașele.

Locuitorii orașului Dej dela întemeierea statului ungar au fost catolici având încă de prin anii 1310 preoți din ordul călugăresc a s. Augustin. Aceștia au condus catolicii elementul predominant în oraș până în a. 1553, având biseri și clădirea în cel mai frumos loc al orașului. După 1553 în urma maltratărilor din partea unitarilor și calvinilor călugării augustiniani se împrăștie. Nici nu se mai puteau menține, deoarece confesiunile noi erau ocrotite de Principii ardeleni protestanți și cu deosebire de principele George Rákoczy al II-lea care într'un timp locuia în Dej și ținea multe adunări cu protestanții aranjând și dispute confesionale. Elementul acesta ajutat acum de principii și autorități s'a întărit foarte repede așa că catolicii, cari aveau acum preoți din ordul franciscanilor, au trebuit să ducă o luptă ne mai pomenită cu conașionalii lor, o luptă care a durat aproape 150 de ani și care abia s'a potolit în anul 1848 când evenimentele politice le-a atras atențiunea în alte părți și împrejurările i-au constrâns la o înfrățire pe bază de rasă și nu de religie. E caracteristică, pentru ilustrarea dușmăniei neînpăcate ce era pe acele vremuri între catolici și reformați rugarea reformatorilor adresată către guvernatorul Sigismund Kornis în a. 1730, Se plâng în aceasta rugare că făcându-se procesiune în Joia mare a aceluia an, soldații au luat la țintă în batjocură globul de pe vârful turnului bisericii reformate și l'au doborât cu împușcături; pe școlarii reformați i-au bătut, le-au luat catechismele ducându-le la magistrul catolic, care a ars numai decât cărțile, iar pe părinții pruncilor cari au venit să ceară îndărăpt catechismele ia dojenit cu cuvinte cari nu se pot scrie. Cu altă ocaziune venind școlarii dela câmp cu ramuri verzi, cvardianul

rom. cat. a spus că aceasta e o batjocură a aducerii solemne a ramurilor de finic și împreună cu soldații a silit pe prunci se între în oraș cu o cruce în frunte, aceștia însă încercând a se opune, soldații ridicând arma asupra lor i-au speriat așa de tare („majdnem a nyavalyatörésig ijedtek meg a gyermekkel.") încât mulți dintr'ânșii numai noaptea târziu au ajuns acasă.

Astfel a fost starea confesiunilor din Dej, când încep a se ivi primii Români în oraș. Deși jurul era românesc, pe teritoriul orașului numai în veacul al XVIII-lea au putut să se stabilească Români, și atunci cu multă luptă, și canați și persecutați de orașenii ce țineau cu îndârjire la priv. legiile lor seculare și nu vedeau cu ochi buni înmulțirea din zi în zi a „valahilor" desprețuiți.

II.

Cei dintâi locuitori români din Dej.

În anul 1679 se aminteste în protocoalul orașului un anumit Ioan Petruț locuitor în Dej. A fost dus înaintea comunității orașenești acuzat că face prin oraș scandaluri. După ce însă a făcut jurământ că se va corege cu purtarea, a fost eliberat. Cu ceva mai târziu se amintesc și câțiva iobagi români refugiați pe teritoriul orașului pe cari orașul îi redă parte proprietarilor de unde său refugiat, parte îi colonizează în comuna Cetan. Cam din anul 1700 încep Românii a se spori pe teritoriul orașului și se vede că sporul a fost așa de mare încât în a. 1712 magistratul orașănesc interzice intrarea Românilor în oraș. („az oláhok és rut-hének a városból kitiltottnak"). Această deciziune însă nu și-a avut rezultatul dorit, căci nu o băga în seamă nici chiar ungurii din posturile conducătoare, căci ei aveau mai mare lipsă de iobagi români muncitori buni și răbdători. Se vede însă ura de rasă așa a fost de mare încât chestia alungării Românilor și respective intrarea lor pe teritoriul orașului a preocupat și a dat de lucru magistratului orașănesc nu mai puțin decât un veac. (1700 - 1800) De-

cisiunea din a. 1712 o înoită în a. 1720, în anul 1722 îi alungă din rou, în anul 1726 aduc decisiunea că cine va adăposti vre-un Român la casa sa să fie pedepsit cu 12 floreni¹⁾. În 1723 Aprilie 16 le interzic din nou intrarea în oraș, iar 1732 hotărăsc că pedeapsa de 12 floreni să se execute fără nici o milă față de aceia, cari vor ocroti vre-un Român („sine misericordia“ a meg-irt 12 firtig büntettessenek.²⁾

În urmă la a. 1737 trimit doi membrii a magistratului ca să controleze executarea decisiunilor. În butul tuturor acestor piedeci numărul Românilor de pe teritorul orașului creșcu în așa măsură încât în anul 1753 orașul le dădu și loc de cimiter lângă valea numită „Szalka“ unde mai târziu s-au edificat și biserica. Se poate atribui mult și ceterelor religioase dintre catolici și reformați, că Românii s-au putut stabili în oraș sub ocrotirea unui sau altui aristocrat catolic, cum a fost contele Haller, care în anul 1726 neivând nici habar de decisiunile înțeleptului magistrat orășenesc, î-și aduce în oraș toți iobagii români, cari fiind uniți, în lipsă de biserică românească îi ducea la biserică rom. cat. ca și prin aceasta să facă sânge rău calvinilor, cari nu vedeau cu ochi buni nimic ce era catolic.

Între anii 1712—50 aflăm multe nume românești între locuitorii orașului. În vestitele acte de proces contra strigoaielor de pe acest timp, prin care „înțeleptul“ magistrat a Dejului s'a făcut vestit în toată Europa condamnând în veacul al XVIII-lea la moarte pe rug niște netericite de babe, despre cari spuneau alții că sunt strigoi, — aflăm și pe soția lui Petru Bistrițan de pe Kokashegy (Strada) care împreună cu mai multe femei, pentru că s'a constatat oficios că noaptea se preface în mătă și

vacă, etc. — au fost condamnate la moarte prin rug (megégettessék). Executarea însă se vede că a rămas din cauza pestilenței din a. 1743. E foarte probabil că a fost româncă și Pila Baba căreia magistratul nu ia dat pace nici în mormânt. Fiindcă mai mulți bolnavi din oraș când erau în agonie morții au spus că Pila Baba îi strigă, magistratul a ordonat exhumarea acestei babe și dacă vor afla că e roșie la obraz (ha arczulattyában pirosság vagyon) să-i străpângă inima cu un par. Lucrul s'a și făcut spre marea îndultire a locuitorilor și a magistratului. Dintre familiile de iobagi români aflăm familii cu numele: Codorean, Mișan, Urian, Rațiu, Oltean, Poenar. Cu ceva mai târziu aflăm ca moașă a orașului pe Eva Codorean.

Viața bisericească a Românilor de pe teritorul orașului deci numai de aici se începe și deși nu au avut edificiu bisericesc, serveau în case private preoți din jur. Nici nu s-a putut altcum, deoarece nu aflăm urme că să fi fost edificiu bisericesc și parohie organizată înainte de a. 1797. Faptul însă că le-a donat orașul loc de cimiter încă în a. 1753 arată, că pe teritorul orașului a fost mulți români de a căror păstorire sufletească a trebuit cineva să se îngrijească până în a. 1797 când Românii uniți din Dej au parohie organizată și preot (preotul Gavril).

III.

Păstoria credinciosilor înainte de 1800. — Infintarea parohiei. — Edificarea bisericii vechi.

Cum a fost păstoria sufletelor înainte de 1800 în lipsa totală de date nu o știm, presupunem însă că deși în Dej nu a fost preot stabil pe aceea vreme, totuși preoții din jur, cari au servit aici, au avut un deosebit interes față de soarta credincioșilor din Dej, iar între popor au fost oameni cu trageri de inimă și conștii cari s-au silit să-și facă biserică, casă parohială și să aibă preot stabil. În anul 1796 se planuiește edificarea unei biserici, căci în

¹⁾ Az eddigi esztendőnkéntült soksora conc'uziank szerint végeztük újabban, hogy az oláhok városukból extermináltassanak. ... Ha ki városunk lakosi közül valamelyik szállást adna fl. 12 büntettessék meg. Az ilyen oláhokat pedig Hadnagy uram incaptiváltatván Csátánba szállítván mint örökös jobbágyakat ugy szolgáltatassa, míg földes ura reátalál s fölkeresi — ide nem értvén mindezáltal a premendás eselédek. (Prot. or. Dej din 1716)

²⁾ Prot. o. Dej din a. 1732.

acest an Români din oraș cer dela magistratul orașenesc un „teritoras” pentru un loc de „bisericuță” sunt însă respinși pe motivul nemai pomenit, că suplicanții nu sunt oameni civilizați.¹⁾ Totuși în anul următor fu cedat din partea orașului teritorul cerut la întrevinerea contelui Paul Haller, un aristocrat catolic, credincios și destul de blând față de Români. Locul acela de biserică dat în a. 1797 era lângă cimiterului donat Românilor în a. 1753 și să mărginea la miază cu valea.²⁾ În acest loc s-a edificat biserică cea veche în anul 1804 sub preotul Gavril Pop.³⁾ Biserică cea edificată pe malul văii pe temelie de zid, din lodhe lungi de stejar cu altarul spre răsărit. Turnul asemenea alcătuit din lemn era destul de

¹⁾ Acest document, care va rămânea purure o rată pe modul de gândire al autorităților din Dej de pe acele vremuri iată cum sună din cuvânt în cuvânt: Anno 1796 mensis Ianuarii 1. A dési oláhság kö-zönsége-en isteni tiszteletre fordítandó helyük magok temetőhelyek szomszédágában situált azon kis kör tere-numoskát maga számár, annak egy templomcská-nak ép thetés- végett feladattatni esedezik. — Resolu-tiúo: Mind előbbeni suppleansak ezen könyörgése teljesítését gátul környűi álások, mind pedig városunk constitútiói és a suplicansoknak civilisatit au korban hely-kesztett állapottját ellentállván könyörgések teljesítésé-ben való vételének, annak okáért ebben a suplicán-soknak nem deferálhat az universitas.

²⁾ Vezi protocolul bisericii din Dej d n a. 1847 pag. 179.

³⁾ Biserica s'a zidit sub episcopul Bob în aceaș timp când s-a făcut și în Cluj (1803). Până în acest an se vede că preoții d n jur au servit pentru credincioșii din Dej prin case private, deoarece nu a'lam urmă ca să fi fost undeva pe teritoriul orașul loc stabil petru servirea sf. Liturghii. Preot știm că a fost încă din a. 1796. În conscripția parohilor făcută de Inocențiu Micu-Clein din a. 73 Dejul figurează ca parohie fără biserică și preot apărîntoare tractului Suareș și avea 30 familii române unite. Daeă socotim însă persecuțiun le și șicanările cari au trebuit să le inducă Români din Dej, vedem că a fost cu neputință ca să-și poată organiza parohia și să aibă preot stabil până la finea veacului al XVIII-lea.

Români din jur au stat cu mult mai bine în această privință mai ales acolo unde nu erau amestecați cu alte confesiuni. În a. 1733 aflăm 1, 2, 3 și 4 preoți câte într-o comună, iar starea parohilor din jurul Dejului în acest an era următoarea: Urișorul avea biserică, porțiune canonică de 1 jugher (7 arabiles cubulorum) și e locuit de 6) familii (250—300 suflete). Avea doi preoți: Popa Gavrilă și popa Dumitru bigam. Cuzdrioara cu 56 familii avea biserică și 2 preoți Gavrilă și Grigorie. Codoruș cu 36 familii unite avea biserică și preot. Funcționa în 1733 popa Luca (Lukács). În Gichișul de jos locuit 12 fam. biserică, preot era Grigoraș bigam. În Ocna Dejului nu era nici biserică nici preot. Căseul era archidiaconat, avea 3 preoți, biserică și 70 familii unite. Funcționa protopopul Ioan și preoții Ștefan și Ioan. (Conscripția episcopului Klein din a. 1733 din arhiva Metr. din Blaj) vezi A. Bunea Episcopul Ioan Inocențiu Klein)

Înalt și întreagă biserică î-ți făcea impresia că e una dintre cele mai frumoase biserici edificate pe acele timpuri. Dinafară avea obicinuitul târnaț la bisericile vechi, în capătul căruia o cruce mare de peatră cu slove șterse arăta locul de odihnă a protopopulu Petru Pop. În jurul bisericii se vedea ici-colo câte un mormânt învălit cu pajiste, iar în dreptul altarului o căsuță mică învălită cu pae locuința de odinioară a preotului. Tinda era despărțită de naia bisericii prin un părete de lemn. Corul era destul de încăpător deși era foarte jos, iar iconostasul era urit și icoanele de pe dânsul lucrate artistic.

În această biserică în decurs de un veac ș-au aflat mângăere credincioșii din Dej, aceasta le-a păstrat limba și obiceiurile în acest cuib de ură și dispreț față de „valahul iobaj și servitor”. Preoții cari sau luptat cu piedeci uriașe aici, au vărsat nădejde în sufletele obiduite a credincioșilor (e un viitor mai bun și mai fericit. Și când răsunau clopotele micuțe ale acestei biserici, î-mi aduc aminte, cu câtă credință grăbeau credincioșii la închinare alegându se dintre streini, și deși erau înbrăcați în haine nemșeti ori ungurești, sufletul îi chema acolo de unde își trăgeau obârșia. Rolul ce l-a avut această biserică în conservarea elementului românesc în acest oraș, puține biserici l-au avut din Ardeal. Țaranul aruncat de soarte la oraș împreună cu intelectualul ajuns cu mare greu la bucata de pâne care o capătă ca slujbaș în această biserică s-au înfrățit și ș-au aflat mângăere. Aici s-a cimentat dragostea de frate între Român și Român, între opincar și cărturar. S-au despărțit plângând de această bisericuță preot I și credincioșii în a. 1896, când lemnele d n ea au fost duse la Catalina (Szent Katolna-Dorna) spre a servi și aici câteva zeci de ani ca loc de mângăere. O greșală de neiertat s a făcut la vinderea acestei biserici. Abstrăgând de aceea, că nu s'a fotografiat biserică. Înainte de demontare, întreg teritoriul unde a stat biserică s-a vândut cu o sumă bagatelă iar în locul unde

a fost pristolul, mormintele ctitorilor și a protopopului Petru, azi sunt edificate grajduri și cotețe.

Nu ne-au rămas în scris nici un nume de-a credincioșilor, cari au contribuit la edificarea bisericii, știm însă că pe acest timp (1804) pe Valea Codorului Dealul florilor, Kakashegy Mulațau și Strada Ocnei adevărat pe la periferiile orașului locuiau Români cu stare bună. Familiile acestora le cunoaștem din matriculele de mai târziu. Despre acestea putem afirma cu siguranță că au luat parte la edificarea bisericii. Aceste familii erau: Pop, Codorean, Coroiu, Cherecheș, Brad, Covaciu, Balmoș, Mican, Bota, Farcaș, Borzași, Sima, Ciciri, Mureșan, Maldi etc. cari și azi mai există. — Numărul credincioșilor pe acest timp era circa 4—500 suflete, o parte din trănșii libertini, alții servitori

Preoții vechi.

Popa Gavril — Petru Pop.

Gavril Pop (1798 - 1804). Nu se știe din care an și până când a păstorit acest preot; se știe însă că înainte de edificarea bisericii cu 7 ani era „preot a dejenilor“ după cum se scrie într-o *Căzanie* cumpărată de dânsul pe aceea vreme.¹⁾ Dânsul a făcut primii pași pentru dobândirea locului de biserică în a. 1797 și se vede că la înzistința lui s-a și ajuns la rezultat. A murit înainte de a. 1825, deoarece în acest an s-a început conducerea matriculelor în parohie, iar în acest an figurează ca preot. Petru Pop.

Gavril Pop, se vede să fi fost un preot foarte zelos și cu tragere de ini-

¹⁾ Pe Căzania cumpărată de dânsul aflăm scrise următoarele: „Eu popa Gavriș (!) din Dej am dat la jupânul Petru Pop din Testihata, feciorul lui Pop Pinte patrușprezece florinți donați pentru aceasta sfântă carte înaintea cinstitului părintelui popa Simeon din Șigău și cu fecioru D-Sale și cu curatorul din Dej *Ipatie Mureșan* Inapoi scriși bani de argint și de a-ramă. Am dat 6 florinți donați, care sumă aici scrisă este 0 florinți donați, care s-a dat prin mine popa Gavril a dejenilor lui Pop Petru din Testihata“.

Se vede că după ce Căzania cumpărată, i-a plăcut mult, căci scrie pe foaia ultimă: „Cinstite frate Petre din Testihata! Spăsanie dela D-zeu, că am cecit și eu aceasta carte a D-Tale, acum cantoru să o cetească“.

Se pare că acest „jupân Petru Pop“ fecioru popii Pinte, dela care s-a cumpărat căzania e identic cu Petru Pop protopopul de mai târziu a Dejului.

ma față de credincioși și biserica, căci numai așa ne putem explica ca în acele timpuri grele, cu oameni săraci, în cea mai mare parte servitcri a putut face biserică și o-a provăzut cu cărțile de lipsă.²⁾ S'a luptat mult și multe greutateți; ceea ce se vede din împrejurarea că deși locul pentru edificarea bisericii este câștigat la a. 1797 totuși aceea numai după 7 ani s-a putut edifica. Putem afirma că preotul Gavril a fost primul preot stabil în Dej, care a fost spus aici anume ca să organizeze parohia și să facă biserică poporului de aici expus persecuțiunilor altor confesiuni. Faptele lui și munca carea a dezvoltat-o arată că și-a priceput chemarea pe deplin. Pagubă, că mai mult nu știu despre acest preot ba nici tradiția nu i-a păstrat numele și faptele ceea ce se poate explica ușor din strămutarea continuă a familiilor românești din oraș, unde nici nu se poate desvolta o tradiție ca și la sate.³⁾ Români din Dej, locuitori pe la periferiile orașului păstrează însă amintirea unui fruntaș țaran de pe acele vremuri și mare sprijinitor al bisericii Ipatie Mureșan. Acesta era

²⁾ Pe Strajnicul din biserică din Dej cumpărat de dânsul scrie cu litere de o caligrafie frumoasă: Acest Strajnic s-a cumpărat prin mine popa Gavril pe sama sf. Biserici din Dej în anul 1803 cu toată sârghiunța mea“. Tot în acest an cumpără și un Pentecostar dela popa Grigore Podea din Codor.

³⁾ Despre acest preot n-am aflat nici cea mai mică urmă în arhivul parohial, unde actele sunt cu mult mai nouă, după multă cercare am aflat însă în protocolul orașului Dej din a. 1798 la cauza pertractată în acest protocol sub nr. 635 niște date din cari se știe că numele de familie a preotului Gavril a fost „Pop“, și totodată se știe întrucâtva și o întâmplare curioasă din viața acestuia. Fiul preotului fiind la cineva în serviciu, a făcut pagubă stăpânului său și depărtându-se din serviciu fără știrea stăpânului, a fost arestat. Tatăl său dă o rugare comunității orășenești ca pe lângă *hisășie* să-l elibereze din arest Comunitatea dă loc cererii și-l eliberează pe lângă chizcșie și pe lângă condiția ca chizcșii să ia răspunderea în viitor pentru eventualele pagube ce le-ar face. Insemnarea aceasta din protocolul orașului care totodată face lumină asupra stării vremilor când s-a înființat parohia e următoare: (635). Ide való *Pop Gábor ókék pap* itten detentioiban levő fiát ki is gazdája által pretendált kártételeit s annál fogva onnan hir nélkül lett eljövetelelért tétélelt áristomban kezességén leendő elbocsátatás beadott memorasisában esedezik: Rezolúció — ajánlatik Hadnagy atyánkfianak, hogy jó kezesség állítsa mellett bocsássa el az instans fiát, ugy mindazonáltal, hogy a megbizonyítandó, kártételről a kezesek feleljenek jövendőben“. Ar fi curios dac am ști că în al cui serviciu a fost pe aceea vreme un fecior de preot. Oare preotul Gavril și-a dat feciorul la meserie?

omul cel mai cu stare bună între Români din oraș pe timpul când s-a înființat parohia și s-a edificat biserica cea veche. A avut multă parte în viața religioasă credincioșilor de pe atunci. Că ce vaza și cinste avea acest om înaintea poporului, se vede de acolo, că și azi după 100 de ani — nu i-a perit a minuirea din popor. Impreună cu acest țaran iubitor de biserică a pus baza preotului Gavril unui viitor mai tolerabil pentru bieții credincioși asupriți și a făcut primul pas spre desvoltarea acelei vieți religioase, care în decurs de un veac a făcut un progres uimitor. Nu știm oare a trecut la altă parohie, ori a servit în Dej, până la moarte acest cucernic slujitor al altarului, caei urme despre mătrea lui în altă parohie, ori despre moartea lui nu aflăm. Faptele și amintirea lui însă vor rămânea neșterse pururea în inimile credincioșilor de aici.

Petru Pop (—1825—1845) mai întâi paroh, apoi protopop a fost urmaș vrednic a preotului Gavril. De unde a venit în Dej nu știm, nici nu putem deduce în ipsa totală de date, iar de prezent abea trăiesc 1—2 oameni, cari își aduc aminte de dânsul și aceia foar e obscur. Nu știm nici anul în care a venit ca preot, se știe însă că a venit în parohie după a. 1804 și înainte de a. 1825, deoarece în acest an figurează deja în matricule ca preot local. A păstorit parohia vreme îndelungată cu multă înțelepciune și pentru firea-i blândă era foarte plăcut înaintea poporului. Zelul de a-și vedea credincioșii cât mai apropiați de biserică și ca să-i ferească de a se amesteca cu streinii ajungea până acolo, încât la fiecare prunc pe care-l botează îi era și naș. L-a și succedat încheș parohia așa de bine, încât la moartea lui în a. 1845 (Ma'u) făcându-se conscrierea credincioșilor din Dej, s-au aflat 880 suflete a „gazdelor și 200 a cilezilor“, cu iouul 1080 suflete, ceea ce arată că pe aceea vreme Dejul a fost o parohie destul de împopulată. Despre bunătatea inimei și cucernicia lui se vorbește și azi, iar bătrânii cari l-au cunoscut vorbesc lu-

cruri din cari întrucâtva ne putem face o icoană oareșcareva despre viața lui.¹⁾

A murit în anul 1845 și a fost înmormântat lângă biserica cea veche la capatul de către altar al târnațului. O piatră cioplită în formă de cruce arată locul de odihnă vecinică al acestui vrednic preot și î-mi aduc aminte, cu câtă duioșie și reverință îi aminteau numele bătrânii cari l-au cunoscut, iar noi cu bucurie copilărească aduceam flori de pe salcâmi de lângă vale și împodobiam crucea „popii Petre“.

După moartea lui, parohia a fost administrată până în anul 1846 Aprilie de preotul *Marcu* din Benediug, care în matricule n'a indus nimic. (nici ziua morții prot. Petru) în decurs de un an așa că de pe timpul administrării parohiei din partea acestui preot, nu putem înregistra nimic.

¹⁾ Ioan Petruț (Hondru) mort în a. 19.0 în etate de 104 ani născut și fost locuitor în Dej, spunea, că preotul Petru pe lângă, că era preot harnic și cucernic în cele sfinte, era și un gospodar de model, având vite frumoase, ceea ce îi da și mal mare autoritate pe aceea vreme înaintea poporului. Era om de statură mijlocie, cu părul și barba căruntă, blând la vorbă, deschis și cu înfățișare venerabilă. Singurii prieteni îi erau credincioșii țărani, pe cari îi cerceta des la locuințele lor și nu se sfta să mănânce cu dânsii la masă, iar ei să simțeau fericiți, dacă-l vedeau mănâcând la masa lor mâncarea lui predilectă: „vârzarul cu piper“. L-a ajuns o mare nenorocire în viață, pe fiul său Alexandru l-au sfășiat lupii când venea acasă din Delul-mare și întimplarea aceea l-a făcut melancolic până la moarte. E interesantă tradiția despre moartea protopopului Petru. Eudochia Covaciu femeie din Dej, în etate de pe-te 100 ani, care a cunoscut acest preot și ca copilă a fost la înmormântarea lui, spune, că înainte de moarte cu câteva săptămâni a fost chemat la Nima la un prohod, de unde întorcându-se, a aflat lângă drum un ied slăbuț, zgriburind de ploia rece ce-l udase, văzându-l tremurând și fără stăpân, preotul îl luă în brațe și băgându-l sub manta, îl neteza mereu și-i zicea: „săracu ied“. După ce ajunsese în hotarul orașului, unde era o restignire, preotul vrând să-și facă cruce, iedul îi sări din brațe și — minune mare — în urmă u' săreau schinței, ba se întoarse înapoi și începu a striga batjocoritor „săracu iedu“. De atunci — spune baba Dochia — nu avu preotul zi bună, căzu la pat de frică, și peste câteva săptămâni muri. Pov. stea aceea, care dupăcum se vede, o vorbeau mult între dânsii părinții babei Dochia — o fi având atâta sâmbure de adevăr, că bătrânul preot, fiind vreme ploioasă și rece s-a îmbolnăvit la prohodul dela Nima și cam prin luna Maiu ori Iunie a aceluși an (1845) a murit.

Starea bisericii până la anul 1847.

Viața poporului credincios din Dej începând dela 1700 până la datul de mai sus, un secol și jumătate a fost serie neîntreruptă de suferințe și lupte pentru de-ași vedea asigurată cât de cât existența între diferitele neamuri locuitoare în oraș. Și e lucru de mirat că în butul tuturor șicanărilor și opreliștelor din partea autorităților, poporul român locuitor aici a resistat cu atâta putere atavistică, păstrându-și limba, obiceiurile și credința și câștigând teren pe teritoriul orașului, încât dela o vreme și autoritățile renunțând la expulzări cu resemnare se restring numai la regularea locuirii în oraș a Românilor. Această regulare constătătoare din 6 puncte arată limitele în cari pot cumpăra Românii pământ pe teritoriul orașului, obliga la prestarea muncii de oraș pe cei cu vite și fără vite câte 2 zile pe săptămână; în schimb comunitatea lasă ca fieștecase familie de Român să-și poată aduce un car de lemne săptămânal din pădurea orașului. Deși, dupăcum se vede din protocolul orașului din a. 1796 (52) cu multă duioșie s'a făcut această „regulare“ sau mai bine zis însărcinare a poporului, totuși aceasta a însemnat progres și ușurare față de hotăririle draconice de mai înainte.¹⁾ Pe lângă aceste năcazuri au avut să se lupte și cu foamea care ia cerat de mai multe ori între anii 1812—40, Ioan Bejan cantor în Dej pe acele vremuri scrie în anul 1834 pe o foaie din Octoihul cel mare: „am răbdat atâta foame, încât numai bunul D-zeu știe“. Cu toate acestea poporul a împodobit biserica, s'a îngrijit de repararea ei o-a provăzut cu cărți și s'a grupat în jurul blândului preot Petru cu o adevărată duioșie de fii buni nădăjduind într'un viitor mai bun. Când în anul 1847 delegatul Consistorului protopopul Bocșa din Gherla face descrierea bisericii, aceea o află în starea următoare:

Biserica de lemn, cu un clopot, mai scump întrânsa sunt vasele de

plumb, un sfesnic de aramă, două rânduri de haine și cărțile următoare: E-vangelie, Liturghier,²⁾ Mineiu,³⁾ Triod, Strajnic.⁴⁾ Pentecostar,⁵⁾ Octoih. Cazanie Apostoliei,⁶⁾ Molitevnic

Conscrierea fundului din launtru: Marimea e de două mierțe de sămănătură de toamnă, casa parohială, gardurile sunt a comunității, iar poarta și celelalte a parohului deacuma. Conscrierea fundului dinafară: aceasta nu-i, afară de o delnița din „Prundul din sus“ e 4 cupe grâu. Bani gata 141 fl.“ Parohul locuitor: Ioan Colceriu,

(Prot. o. D. 1796, 52). *Érsekény indulttal tapasztaltatván városunk kebelében nemes universitásunk által ebben, mind régebben, mind pedig közelebről tett határozásai és szabálytatásai ellen az ó ált nemzetnek mód- és szerfelett való megszorodását s elszámosodása el- anyira, hogy városunk mind erdei, mind pedig mezeti és pose- umai állatok nem sok fogyatkozásukat szenvedni, sőt anik felette városunk igaz tagjai és birtokosai azoktól az óláhok nagy számmal levő arháik által csaknem elszorítottak, minckokáért nemes universitásunk ebben egyetértett közccellal és értelemmel, állandó megtartásul határozattik az irt óláhság városunkban lehető lakhatóság regulációjáról. (Conținutul punctelor traduse pe românește): Acel Român care pe teritoriul orașului are pământ de o antquă, a sluji două zile în săptămână la oraș. 2. Românului nu-i este iertat „sub poena confiscationis corporali“ a aduce mai mult decât un car sau o samă de lemne săptămânal din pădurile orașului. 3. Nimenea dintre Români să nu cuteze a ținea la casă streini ca jeleri sau ai ocroti „sub eandem poena. (senki az óláh szeméyek közül zsellérképpen házában idegen „lipitorokat“ tartani vagy lappagtatni ne presumálja). 4. Dacă careva Român și-ar câștiga sesiune nouă e dator pentru aceasta a face o zi de robotă săptămânal. 5. Nimenea dintre locuitorii orașului să nu cuteze a edifica mai mult de 2—3 căsi pe o antiquă alodală sporind prin aceasta poporul românesc. 6. Dacă cineva dintre orașeni ar vrea să cumpere dela Români câi ori pământ sunt datori a însinua „hognojului“ care imediat le va plăti din cassă orașanească.*

²⁾ Pe Liturghier se află inscripția: Usui inseriens Ecclesiae Deënsis gr. catholicae per Parascam Horváth 1842 pie donaus.

³⁾ Mineiul donat bisericii din Dej de un Ieromonah din Strâmbu azi e în proprietatea Dlui Dr. Victor Bojor prot. în Telciu.

⁴⁾ Vezi pag.

⁵⁾ Pentecostarul tipărit la Blaj în a 1768 are următoarea inscripție: „Sau dăruit preotului Mateiu a curții din Codor notarășului saborniciei... dela s. Metropolie a Iuliei alba. Greg. Maior m. p. — în anul 1901 în 11 Sept. aceasta sfântă carte o-a dat popa Grigore dela Codor bis. din Dej într'o sumă de bani de 6 zloți și 20 vecinică pomenire irevocabiliter. Protopop Petru m. p.

⁶⁾ În Apostol se află următoarea inscripție: În a. 180 în luna lui Aprile 18 zile din mila lui D-zeu și din darul Duhului sfânt fiind îndemnată jupâneasa Rus Gafie și Meteaș Flori și cu toată casa D-Sale, M. Mitru, și au dăruit acest sfânt Apostol pe sama sf. biserici din Dej; ea să fie D-Sale întru vecinică pomenire, și nimenea să nu o poată strămuta de aici sub afurisenia a treisute părinți sfinți dela saborul din Nichea.

¹⁾ Iată regularea, care a însemnat „ușurare“ pentru poporul iobag de pe acele vremuri:

cantor Antonie Bob, fet Ștefan Mican, clopotar Ioan Prunean. Curator primar Vasile Borzási, curator al II-lea Simeon Lădar, curatori: Văsi Mureșan, Ioan Rus, Niculae Mureșan. Se face amintire în acest an și de următorii credincioși: Ioan Gichișan, Mateiu Petrișor, Teodor Mureșan, Precup Filip, Ioan Maldî, Lica Pop, Grigore Racolța, Gyuri Maldî.

În anul 1848 Ianuarie 1 se cumpără din Cluj clopotul cel mic cu 86 fl. acesta avea greutatea de 41 1/2 fontî.⁷⁾

Parohia închegată astfel ar fi luat un avânt puternic spre dezvoltare dacă evenimentele din anii 1848—49 nu ar fi turburat pacinica dezvoltare a ei. După moartea protopopului Petru (1845) în decurs de 4—5 ani nu s'a putut lucra nimic pentru biserică „pentru întrenitele mari schimbări“, — cum scrie protopopul Bucșa în a. 1852.

Evenimentele din anii 1848—49.

Deviza „libertate, egalitate și trăietate“ care străbătu ca un fulger masele popoarelor subjugate ale Europei au pătruns și în sufletele Românilor din Transilvania ca niște fiori dulci de primăvară. N'au putut rămânea neinfluențați nici locuitorii Români din Dej de aceasta deviză mult promițătoare, dar cu atât mai puțin menită de a se aplica și la ei; nu se manifestau însă nici într'un chip, deoparte nici nu aveau conducători, de altă parte era și imposibil locuind într'un oraș, care era cuibul nemșilor din județ cu cele mai mari privilegii, cari aveau putere nelimitată peste capul iobajului. Poporul din aceasta cauză s-a și ferit de orice manifestație politică, a suferit impozitele, amendele ce se aruncau pe oraș, făcea căraușiile grele, acum la armata austriacă, de altădată la cea ungară și mai pe urmă la Ruși. Se necăja și tăcea. *N-am aflat nicăiri urmă — ceace va rămânea pūrura o mândrie pentru acest oraș, ca*

în decursul acestor timpuri grele să se fi ivit volnicii între locuitorii Români și Unguri. Românul își ocrotea pe vecinul său Ungur de furia grănițerului și în cele mai multe cazuri și vecinul ungar î-i era recunoscător așa că dacă în oraș erau lupte ori trecea vre-o armată, oameni din popor Români și Unguri prindeau boii la jug și se retrăgeau în deșisul pădurilor, de unde ieșau după trecerea „fortunei“ și continuau mai departe munca lor pacinică. Dealtmintrelea bietul iobag român era supus și smerit, muncea din zori până în noapte, amarul sufletului nu și-l putea spure nimănui, decât numai lui Dumnezeu în bisericuța lui de lodbe. Cu mersul lumii puțin își bătea capul, mai suferea câte-o bătae dela cureaua „chin-teșului“ ori biciul căzacului, un sentiment ciudat însă îi cuprindea inima și doruri neînțelese i-se furișau în suflet, când vedea pe drumul de țară către Urișor trecând oaste de oameni cu șumane sure, cărora capitani le comanda pe românește; „*tri cu tri!*“

Anii de refacere, — protopopul Ioan Colceriu.

Evenimentele din anii 1848—49 au împedecat orice activitate bisericască, a îngreunat mult însăși îndeplinirea funcțiunilor bisericesti; pe cari preotul terorizat abia cuteza să le facă. Din aceasta cauză celebrarea Liturghiei rămânea cu lunile dearândul preotul fiind refugiat, ori chiar închis acasă, și ca să alunge dela sine orice bănuială numai în cazuri de tot excepționale venea în atingere cu credincioșii. Schimbându-se situația și starea aceasta s'a întors repede spre bine, cu atât mai vârtos, că oficianții nemți între cari, cu deosebire în județul Solnocului din launtru, erau și o mulțime de Români însuflețiți și cari au luptat și mai înainte pentru drepturile Românilor — au început a da mână de ajutor și a ocroti biserica românească și unde numai au putut sau întrepus cu toată nădejdea ca să câștige ceva pentru dânsa. Imprejurările fiind prielnice și pentru

⁷⁾ Acest clopot după puțină folosință s-a crepat și a rămas în starea aceasta până în anul 1896 când cu ducerea bisericei celei vechi au fost demontate și clopotele.

deschiderea unei școli române sub ocrotirea bisericii, momentul a fost și folosit de conducătorii bisericii și în a. 1852 după atâta timp de suferințe și rătăcire în întunec a putut și țaranul din Dej să-și trimită copilul la școală și încă la școala românească. Că ce mare lucru a fost acesta, mai bine l'au priceput intelectualii români de pe aceea vreme, cari ș-au pus în cumpănă toate puterile la autoritățile nemțești, ca să poată efeptui ceea ce a fost mai de lipsă, — școala. Incepând apoi a pricepe și țaranul însemnătatea școlii, și-au dat copiii la învățătură aproape fiecare, așa încât școala din Dej del' început a fost împopulată într'un mod neobicinuit în proporție cu locuitorii și cu starea altor școli române din jur. Zelul credincioșilor de a-și învăța copiii crescui și mai tare mai târziu, după ce văzură, că mulți dintre băieții cari au învățat la școala română de aici au ajuns meseriași de frunte, ofițanți, ba și la miliție mulți au făcut carieră frumoasă. Putem deci zice, că numai de pe acest timp s'a început munca adevărată pentru consolidarea bisericii și cultivarea victii naționale prin biserică și școală. Iar în aceasta muncă de refacere cea mai mare parte a avut-o în decurs de 27 de ani protopopul: *Ioan Colceriu* (1846 — 1873). Pentru preoții cari vor urma în Dej acest nume va fi un vecinic studiu. Manifestările sufletului omenesc nu au atâtea nuanțe din câte puncte de vedere nu ai putea vedea pe omul acesta. Il vezi de multe ori ca un bărbat genial în înțălesul strict a cuvântului ca peste un moment să te miri de nedexteritatea lui de a deslega cea mai simplă chestie pastorală, foarte milos, își urește credincioșii, zi și noapte se trudește însă ca să-i vază mulțumiți și îndestuliți. Datorințele de preot și le îndeplinește cu cea mai adâncă scrupulozitate, tactul și cumpătul unui preot îi lipsește însă cu desăvârșire. Om cu mare influință și bine văzut inaintea streinilor, șicanat mult și persecutat de superiorii bisericești, însuflețit de cele mai frumoase idealuri preoțești, dar pururea neliniștit, apăra-

tor și luptător îndârjit pentru biserică sa, neclintit în hotăririle sale. Cumpănind împrejuririle între cari a servit ca preot aici, ușor ne vom putea convinge că pe lângă toate extremitățile ce se aflau în dânsul a fost unul dintre cei mai luminați preoți ai timpului. Ceea ce a fost fatal pentru dânsul dintre toate defectele ce le a avut, — a fost lipsa de tact. Și acest defect l-a adus până acolo, încât după o muncă uriașă de 27 de ani pusă în interesul bisericii și a școlii, a trebuit să vază la bătrânețele sale prăbușindu-se tot aceea, ce a clădit din cel mai curat idealism în decursul păstoririi sale. A trebuit să vază cu ochii proprii desbinându-se dela sinul bisericii apărata de dânsul pe acela, cărora mai mult bine le-ă facut, la a căror fericire mai mult s'a gândit și pe cari dânsul i-a ridicat la demnitatea de om. O lovitură mai mare pentru un preot încăruntit în munca pentru binele bisericii sale nici că se poate pomeni. Greutățile, cari a trebuit să le delature pentruca biserică să poată progresa, au fost enorme, dacă socotim deoparte dușmănia ce o arătau diferitele confesiuni din oraș față de biserică românească, de altă parte îndârgirea popoului credincios amestecat cu elemente streine într'un mediu cu totul neprielnic intereselor românești.

Afară de acestea agitațiile confesionale, cari veneau în mod ascuns între popor — ținteau ca prin micșorarea și discreditarea autorității preotului să-și ajungă scopul. Toate acestea însă le-a învins cu o bărbăție rară și cu o răbdare de fier, și fără cea mai mică șovăială își continua calea apucată a cărei țintă era, edificarea unei școli corespunzătoare, a căsilor parohiale și a unei biserici. Școala s'a deschis, după cum am văzut, în anul 1852 fără nici o dificultate. Rămânea, ca undeva să poată câștiga loc corespunzător pentru casă parohială și biserică căci deși în a. 1806 Românii căpătară spre acest scop locul numit „Magazinele“ (locul unde azi e casarma) — acela nu l'au folosit nici nu l'au luat în primire din cauza că era mlăștinos. Scrie rugăr;

peste rugări în decurs de doi ani, bate pe la toate ușile autorităților cerând loc pentru biserică, școală și căsi parohiale până în urmă în a. 1853 obținut de nou locul „Magazinele” pe motivul că acela a fost dat odată pe acest scop și că e foarte corespunzător ca loc de biserică. De aici se începe o serie lungă de frământări, conflicte între credincioși și preot, care cerea acum dela Consistor, acum dela Guberniu ca să i-se asigneze o bucată din pământul căpătat ca porțiune canonică. Credincioșii protestau, iar Consistorul din Blaj îngrozit de atâta zizanie câtă era în Dej nici nu mai știa cum să rezolve lucrurile; odată dădea drept parohului de altă dată informat rău stătea pe partea credincioșilor, cearta între popor și preot nici cum nu se potolea.

Pe lângă acestea să mai adăugea și un alt năcaz, anume preotul nu mai putea locui în casa parohială care era lângă biserică cea veche căci dupăcum scria I. Colceriu protopopului Băcșă, „când iese apa (valea) cât de puțin tot ocolul îl învâleșe, ba cu tot feliul de dobitoc din casa cu toate cele, numai în biserică pot scăpa unde iară sum tot cu ghița în spate că și biserică să va răsturna în vale”. Că în ce situație era acest preot se vede din aceeaș scrisoare: „Unde mai alerg dupăce biserică se va mută, nime mai mult punte nu va ținea (peste vale) unde nimica altul numai urletul cânilor, larma țiganilor din vecinătate, — ba și doi năcăjiți de unguri se mai află în vecinătate. În aceasta strâmtoare vreau bunii poporeni din Dej a-l așeza pe preot”. „Chiar în interesul acestui popor orbit și sedus în batjocorirea propriului său preot mă rog, că de nu se va desemna parohului loc (din Magazine) — până ține D-zeu zăranie de Român în Dej, sau până nu-l va spăla valea, parohul nu mai iasă din el, că nu-s aceștia de aceia, cari să se șilească ceva pentru paroh, ba încă că masa din spate mai degrabă o va lua, decât să-ți ajute”. „Deci Reverite Archidiacone! nu pentru mine numai — că mie-mi tot una acuma — măcar că și eu am ajutat

ceva de au căpătat Dejenii ce au în acest loc urgisit de tot omul unde toți se minunează că nu pier — ci mai mult pentru viitorii preoți — ași dori să ies din acest ponor.” Văzând și credincioșii că e imposibil a locui acolo au cumpărat o casă pentru preot în Strada Avram Iancu de azi, dela armeanul Mândruj Bogdan. Năcazul era acum că preotului nu-i plăcea fiindcă era departe de biserică, de aici iarăși s'a născut neînțelegeri. În urmă cedă preotul și să mută în casa care era în vecinătatea grădinei testate bisericii de un anumit Fülöp; pe care se afla și o casă care tot atunci fu transformată în școală. Era totul pregătit acum pentru de începă edificarea bisericii pe locul numit „Magazinele” când unor credincioși le plesni prin minte că acest loc nu-i apt pentru edificarea bisericii, ci mai corespunzătoare ar fi grădina lui Fülöp de pe Kakashegy unde era școala iar „Magazinele” să se vândă. Au abstat însă și dela acest plan, dupăce au aflat că ar fi mai bine să se edifice în curtea căsii parohiale cumpărată dela Mândruj. La apucarea strajnică a preotului au abzis de ideea aceasta precum și de planul de a face turn căsii parohiale și a-o folosi aceea de biserică. Ideea vinderii „Magazinelor” însă a rămas și nu era putere omenească care se poată capacita poporeni să abzică de acest gând. Preotul s'a opus cu toată puterea dar înzădar, curatorii fără învoirea preotului cerură concesiune dela Consistor ca să vândă pământul ceea ce s'a și admis prin decisiul Consistorial Nr. 3/6—1854. Amărât până în suflet protopopul ne mai având la cine se căi scrie în protocolul bisericii din acest an: Un cuvânt către frații succesori în aceasta parohie: Dej, la 16 Iunie 1856. Neascultarea și îndărătnicia poporenilor răi la inimă, ca nu cumva parohul, care le-a câștigat lor locul „Magazinele” — doi ani scriind în treaba aceasta, făcură aceea, că „Magazinele” tot, nici macar una particică, care să fie pe sama parohului de măierişte nu au lăsat — *le vândură*. Destul am scris la protopop și Epis-

copul, însă sinistre informațiuni luând Episcopul dela protopop conceseră a se vinde aceea grădină neprețuibilă și așa astăzi parohul din Dej n'are nimica. Că și locurile lui Mundruj le-au făcut de vânzare că nu cumva să devină în canonică portionem, care loc apoi ca să numai meargă pe mâinile unui strein, după ce dela M. S. P. D. Episcop Alexandru Șuluțiu s'a concedat poporului să se vândă, le-am cumpărat cu parohul". Se vede că Metropolitul Șuluțiu ascultând de „sinistrele informațiuni“ a protopopului a adus o hotărâre prea pripită când a conces vinderea pământului și vrând oarecumva să se rectifice în ochii acestui preot luat la goană din partea credincioșilor și fără leac de milă înaintea superiorilor, — cu rescriptul de sub nr. 359—856 nu numai că aproabă cumpărarea pământului lui Mundruj din partea preotului, ci scrie, că „cumpărarea nu este spre stricare, ci mai mult spre binele bisericii de acolo șerbitoare“.

Deziluzionat începu acest bărbat a munci din toate puterile pentru realizarea idealului său. Îndeamnă, cere, muștră și se trudește neîncetat pentru un lucru, care dela o vreme îi devine idee fixă: zidirea unei biserici pompoase și a unei școlă de model. Credincioșii răutăcioși pe lângă aceea și săraci lipiți pământului în loc să-i deie mână de ajutor, îi pun toate piedecile posibile, dânsul însă nu șovăiește și îi succede a pregăti cumpărarea unui frumos loc de biserică, n'a avut însă norocul să-și vadă îndeplinit planul căci după puțin timp, în urma scisiunei ce se întâmplă în sinul parohiei, trecu la parohia Țigani. Luat la goană și șicanat mult acest preot a lucrat atâta în parohie, încât nimenea n'ar fi fost în stare să facă mai mult decât dânsul, a avut însă nenorocul de a fi preot aici chiar pe acele timpuri, când poporul agitat de alte confesiuni era rău și îndârgit. Trecerea la neunira dintre credincioși a fost pentru dânsul o lovitură care l'a amărit până la culme — iar pentru superiori chiar bun titlu de-al transfera la altă parohie.

Scisiunea din anul 1873.

Cauza adevărată a scisiunei întâmplată în anul 1873 în sinul parohiei prin trecerea la neunire alor câteva familii, e preabine cunoscută și mai întâi se datorește reavoinței credincioșilor cu care se purtau față de preot și numai după aceea lipsei de tact a preotului. Înmulțându-se numărul credincioșilor biserica era prea mică acum pentru dâșii cu deosebire tinda bisericii unde stăteau femeile. Aici erau înghesuite prea tare pe lângă aceea multe î-și arogau dreptul de a ședea mai înainte din care cauză se întâmplau conflicte între dâșele, cari deveneau așa de acute încât preotul numai știa la ce mijloace să recurgă ca să poată pune capăt acestor lucruri triste. Și e lucru de mirat, că protopopul Ioan Colceriu, care avu atâta influință la cârmuitorii de pe acele vremuri, ca să esopereze cele mai mari lucruri pentru credincioșii lui n-a fost în stare să împace două femei certate din cauza scaunelor din biserică. Aceste două femei al aruncat sâmburele veninos al zizaniei între preot și o parte dintre credincioși, iar bărbații acestora amestecându-se în conflict au început a ațîța în contra preotului și a pune la cale cele mai josnice intrigi așa încât în acel an aproape toți credincioșii fac o acuză comună către Consistor în care acuză pe preot cu fel și fel de lucruri, din care însă reiese numai ura și dușmănia credincioșilor față de preot, nici cum însă vinovăția lui. Acuză constătătoare din 70 de puncte subscris fiecare punct câte de un credincios e așa zicând ridicolă. Episcopul și Consistorul se vede a fi judecat obiectiv lucrul căci acuză este respinsă ca neadevărată și ca o însinuare în care e vădită dușmănia față de preot. Spiritele se liniștiră pentru câțava vreme, protopopul slăbi din zel, numai dojenea pe nimenea, nu forță repartițiile, se lasă de ideea de a zidi biserică, dar înzădar agitările nu încetau căci acum veneau din altă parte, iar aplicarea spre trecere alor câțiva capi de familie a fost folosită din partea Consistorului din Sibiu și nu se știe

prin ce modalități într-o dimineață bu-
nii poporeni din Dej se treziră cu o
baracă de scânduri făcută în formă de
biserica în grădina unui credincios.
Protopopul se arată indiferent față de
acestea și relatează la Consistor că e vorba
de niște oameni din defectarea cărora
nu ar pierde nimic biserica gr. cat. De
fapt biserica gr. cat. prin defectarea a-
cestora a scăpat de niște oameni cari
numai împiedecau cu ținuta lor mersul
bun a lucrurilor, dar n'a câștigat nici
biserica reunită ceva credincioși
buni, i-a fost însă mai mare câș-
tigul moral punând bază parohiei ne-
unite în Dej. Svonurile dese că în
Dej ar fi biserica gr. orientală îndeamnă
pe Episcopul Pavel ca să vină în Dej
și să se convingă cu ochii de cele au-
zite. Sosi pe neașteptate și neaflând a-
casă pe protopopul Colceriu, suu cu
secretarul pe strada ce ducea pe dealul
Kakashegy de unde poți arunca o pri-
vire peste întreg orașul, și de aici vă-
zu casa de scânduri în care gr. orien-
talii țineau serviciu divin. Ii fu mare
suprinderea și întrebând de protopopul
Colceriu — care sosi dela câmp — că
„ce casă e aceea frate Ioane?“ el îi
răspunse că după cum spun oamenii
ar fi biserica neunită, și-l surprinde
și pe dânsul aceasta întorsătură a lu-
crurilor deoarece cu credincioșii s'a îm-
picat, aceia a dat semne de amendare
și nu aveau acum nici o cauză ca să
iasă din sinul bisericii gr. cat. Epis-
copul indignat de faptul că până acum
n-a fost informat despre starea adevă-
rată a lucrurilor precum și de indife-
rentismul ce-l arăta protopopul — ne-
socotind momentan că acest preot a
fost descurajat și blamat cu desăvârșire,
când Consistorul din Blaj a conces-
vinderea pământurilor cari le-a câș-
tigat cu atâta trudă — îi rosti judecata la
care se vede, se aștepta și protopopul:
„In decurs de o săptămână ori vei face
să dispară bărăca aceea, ori vei
dispărea Frăția-Ta din parohia aceasta.“
De bărăca sau îngrijit alții ca să nu
dispară, iar dânsul după o muncă și o
sforțare extraordinară de 27 ani, la o
săptămână după ceia întâmplare, după

ce a ajuns, ca la bătrânețele sale să-și
vadă prăbușit cel mai sfânt ideal, ca
tragedia să-i fie deplină și moartea mor-
ală desăvârșită: puțină avere mobilă
câștigată cu multă sudoare și-o vându
prin licitație și cu barba căruntă, scal-
dată în lacrimile de durere pe cari i-le
stoarseră nerecunoștința omenească, ple-
că la parohia Țigani.

Dușmanii lui satisfăcuți acum, că
și-a văzut rodul machinațiunilor lor,
se puteau desfata în zizane și desor-
ganizarea ce o produse. Mulți dintre
aceștia la sfârșitul vieții lor au fost
muștrați de conștiință și chemând preo-
tul gr. cat. sau căit de faptele lor, iar
unii dintre ei sau reintors iarăși la si-
nul bisericii pe care o a părăsit cu a-
tâta lipsă de convingere și fără nici un
motiv.

Scisiunea din 1873 a avut urmări
nu numai pentru biserica gr. cat. ci și
pentru biserica soră gr. ort. din loc. Sau
divizat adeva bieții Români spre marea
bucurie și satisfacție a altor confesiuni,
și în loc de un phalanx închiegat într-o
masă puternică care în vre-o două de-
cenii schimba cu desăvârșire chipul de
azi al orașului a trebuit să se lupte
fieștecare a parte cu puteri mai mici.
De altcum biserica gr. cat. din loc pu-
rificată acum, prin mulțimea credincio-
șilor și hărnicia preoților în scurt timp
s'a ridicat la un nivel pe cari puține
biserici românești dela orașe l'au putut
ajunge. Ca un soare datător de lumină
a crescut generațiile mai departe în
școala ei de model în limba și legea
strămoșească a preparat ca o maică iu-
bitoare sufletele tinerelor odrasle pentru
zilele mari ce vor să vie... Tămăduire
a dat sufletelor bolnave și infiltra iu-
bire în zile bune, mângăere și curaj
în zile de grea încercare. Singură și-a
câștigat cea fost în stare să-și câștige
și cea câștigat n-a pizmuit nici dela
biserica soră ci ia deschis calea și i-a
arătat modalitățile prin cari și dânsa a
putut face asemenea. Și se vede că a-
cest lucru la și priceput conducătorii
acestei biserici, — căci urmând exemple-
le date de biserica gr. cat în scurt timp,
prin hărnicia protopopului Teodor Her-

man și-au zidit o biserică frumoasă și corespunzătoare.

Preoții mai noi.

O anarhie și disordine a aflat aici noul protopop *Niculae F. Negruțiu* dispus în a. 1873 în locul lui Ioan Colceriu. Acest bărbat de o fire blândă, deși tiner, era domol și binecumpănit. Manierile și firea lui chiar contrare caracterului lui Colceriu în scurt timp au potolit patimile și învrăjbirea între popor. Ca o reacție a lucrurilor ce se întâmplară mai înainte credincioșii începură a se gândi serios la zidirea unei biserici și școale. Li succese a aduce pe un timp oarecare poporul la cale bună și folosind momentul în scurt timp puse fundamentul bisericii de azi și în executarea până în sfârșit a lucrurilor l-a împiedecat numai împrejurarea că după o scurtă dar rodnică păstorire în a. 1875 se depărta din parohie.

La urmat ca succesor în acelaș an preotul din Chicediu *Ioan Welle* (1875—1919). Viața și activitatea acestui bărbat va rămânea pururea nestersă în inimile credincioșilor din Dej, va trăi ca o pildă vie pentru generațiile de preot viitoare și ca un ideal a preotului român harnic și muncitor. S'a născut în comuna Șigău la a. 1842, după terminarea studiilor liceale la gimnaziul piarist din Cluj, întră în seminarul din Gherla unde prin calitățile sufletești și caracterul său era superior colegilor așa că după ce terminase teologia, episcopul Vancea îl ținu lângă sine ca vicerector a seminarului din Gherla. După ce stătu aici câțva timp, trecu la parohia Chicediu de unde după doi ani fu numit ca protopop a tractului Cățcău și paroh al Dejului. O denumire mai nimerită ca aceasta nici nu se putea face. Imprejurările și timpul de fapt cerea, ca conducerea parohiei să fie pusă în mâinile unui om energic și cu tragere de inimă față de biserică, iar Ioan Welle era chiar acest om. Energic, idealist, meșter însă de a vedea și partea practică și folositoare a lucrurilor și orice făcea nu uita că din aceasta trebuie să aibă folos și biserică. Gândul care fră-

mânta pe toți antecesorii lui de a vedea zidită o biserică și o școală, dânsul l-a dus în deplinire desvoltând în decurs de 20 de ani o muncă extraordinară, până văzu biserică ridicată pe fundamentul pus de blândul Negruțiu.

La începutul păstoririi sale, mai întâiu cu energie neobicinuită consolidează parohia și oprește trecerea la neunire devenită acum obicei. Cu deosebire concubinării strimtorați neputând suferi constringerea la ordine și viață regulată, încercau a face treceri, nu puteau însă, căci energia fără margini a preotului le lua pofta dela aceasta, și mulți din trânșii de groaza aceasta au început a se umili și a-și aranja viața căsătoricească ba după ce s'au convins că preotul prin aceasta energie extraordinară numai binele credincioșilor îl vrea, să supuneau orbește. Astfel în scurt timp protopopului Welle îi succese a face ordine și după câțiva ani credincioșii se transformară cu totul, numai era nici unul dintre credincioșii răi și îndârjiți de odinioară. Biserica era cercetată mai bine, iar între credincioșii începură a răsări elemente foarte bune, intelectualii români începură a se interesă și a lua parte în munca pentru consolidarea bisericii. Rodul prim al a activității zeloase a acestui preot a fost edificarea școlii gr. cat., înzestrarea ei cu cele trebuincioase și dispozițiile de a-se învăța în această școală regulată prin învățători calificați cari erau totodată și cantori a bisericii în locul diecilor de mai înainte, a căror cântări nu atrăgeau pe nimeni la biserică. În această școală supraviețuiește de dânsul s'a crescut aceea generație, care la edificarea bisericii au adus cele mai mari jertfe și cari și azi sunt credincioșii cei mai buni conștii de limba și legea lor strămoșască. Pilda acestora a îndemnat apoi pe toți, ca să ajute și să lucreze pentru binele bisericii. Partea covârșitoare a credincioșilor, oameni săraci, servitori și servitoare sau grăbit să-și jertfească obolul văzând și pe alții că jertfesc, și astfel punându-se ban lângă ban, după o trudă supraomenească de 20 de ani,

În anul 1893 sau putut face începutul lucrărilor pentru edificare având acum biserica suma necesară pentru edificarea bisericii mai dela oameni săraci așa încât cu drept cuvânt zicea odată Ioan Welle: „Biserica aceasta frumoasă o-am edificat mai mult cu vizitii și servitoarele din Dej“. Astfel venind poporul la calea cea bună, apoi făcându-și datoria de creștini și Români buni și intelectuali din loc, dând preotului tot sprijinul moral și material, s'au ajuns la rezultatele cele mai frumoase în parohie așa încât peste doi ani (1896) se zidi pompoasă biserica de azi spre bucurii și mângăierea tuturor. În sprijinul material și moral pentru de a vedea ridicat prin biserică poporul Român din loc — au avut mare parte intelectualii români de aici, a căror nume va străluci pururea în istoria bisericii din Dej și va servi ca o pildă a jertfei și a iubirii de biserică pentru generațiile viitoare. Numele lui Ioan Welle, Teodor Bohățiel, George Gradovici, Teodor Mihali, Manu, Bogdan, Muntean, Gichișan, Anca, Micșa, Hossu, Mureșan, Rus ș. a vor fi amintite până va ținea Dumnezeu în Dej un singur Român de legea unită.

După terminarea edificării bisericii în a. 1896 cu zel îndoit lucrează protopopul Welle, ca biserica să fie și împodobită corespunzător bisericilor din orașe. După ce a fost provăzută cu clopote și iconostas, pe rând s-au cumpărat obiectele și cărțile necesare.

Văzându-și îndeplinit visul protopopul Welle încercă pe alt teren să fie folositor bisericii și credincioșilor. Înființă „Societatea de înmormântare gr. cat.“ și făcu o fundație pentru ajutoarea pruncilor meseriași din loc. A esoperat un ajutor banal permanent dela băncile române pentru acoperirea salariului învățătoresc și alte lucruri, cari totdeauna îi vor binecuvânta memoria. În anul 1910 după o muncă rodnică de 35 de ani fu chemat la stalul canonical în gremiul din Gherla unde muri în a. 1915 lăsând în urma lui o operă pe care puțini preoți ar fi putut-o realiza. De acelaș caracter, zelos și ne-

obosit a fost și preotul capelan *Alexandru Avram* (1893—1905) care încă avu mare parte la ridicarea bisericii. Manierile lui plăcute, precum și iubirea ce o avea față de credincioși l-a făcut plăcut și foarte popular. Din Dej a mers ca paroh la Sângeorzul-român unde muri în vrâsta tineră căzând jertfă împlinirii datorinței. A fost preot bun și în mare parte lui i-se datorește că biserica a putut fi edificată așa repede, deși întru toate partea cea mai grea o avuse dânsul. După plecarea preotului Avram, protopopul Welle luă lângă sine pe preotul din Ienciu, *Aurel Papiu* (1905—1910) care asemenea a depus o muncă rodnică în educarea tinerimei și în administr. parohiei până în a. 1910 când Ioan Welle trecu canonic la Gherla, iar A. Papiu ca preot la Cuzdrioara.

Activitatea desfășurată de protopopul Welle în viața religioasă a parohiei a fost una din cele mai rodnice. Poporul atras acum de frumuseța bisericii și de ceremoniile cari se săvârșeau cu toată solemnitatea, cercetau biserica pe întrecute. Sporindu-se credincioșii din an în an s'a împopulat și școala devenită acuma un adevărat izvor dătător de lumină și cultură românească. Sau sistat repartițiile odioase, plățirea lefei învățătorului numai cădea în sarcina poporului, ci aceea o acopere în tot anul băncile „Someșana“ și „Banca populară.“ — ceea ce era ușurătate mare pe popor. În modul acesta, grație zelului neobosit a preoților amintiți, în Dej s'a dezvoltat o viață religioasă, care aproape n-a lăsat nimic de dorint. Starea aceasta a rămas și mai târziu până când în a. 1914 războiul mondial a răsturnat tot echilibrul sufletesc a credincioșilor așa încât azi în încrucișarea diferitelor curente sociale distrugătoare și porniri dușmănoase față de bis. gr. cat. — se clădește cu încetul și se reface starea de odinioară. Vrednic și bine ales urmaș alui Ioan Welle fu *Ilariu Boros* (1910—20) actualul vicar al Maramureșului. S'a născut în Crai-Dorolț în a. 1867 din familie de preot. După terminarea liceului din Baia-mare și Beiuș fu trimis de Episcopul I. Szabo la

teologia din Oradea-mare, iar după terminarea acesteia fu numit de prefect a seminarului din Gherla, apoi ca profesor la preparandia de aici. După ce creșcu o generație de învățători harnici în a. 1910 a fost dispus ca paroh la Dej, și protopop a tractului Cățcău. Calitățile distinse a acestui barbat, care și azi e unul dintre cei mai de seamă membrii a clerului din dieceză, nu se pot compara aproape cu ale nici unuia din antecesorii săi.

Inzestrat dela natură cu manieri plăcute, minte pătrunzătoare și iubire față de credincioși. Bun pricepător în lucrurile bisericesti și școlare, iubitor de biserică, om de cultură socială superioară la care se adăgea o dexteritate splendidă de a organiza și păstori. Aceste calități alese au cucerit poporul din Dej fără deosebire de neam și lege în așa măsură încât numele lui va rămânea totdeauna încunjurat ca și cu o aureolă de stima și reverința poporului.

Lui i-a fost merit să păstorească credincioșii din Dej în cele mai grele clipe ce le-a trăit neamul românesc dincoace de Carpați, atunci când poporul a avut mai mare lipsă de mângăere și au fost mai multe lacrimi de șters. Cum și-a făcut acest om mai mult decât datorința o știu poate numai aceia cari l-a văzut lucrând și ar fi jertfit ori ce numai ca să-și vadă credincioșii mângăiați și alipiți de așezământul lor strămoșesc, — de biserică.

Învățământul sub dânsul a luat un avânt puternic în butul tuturor greutăților ce le-a adus războiul și scos atât din școala primară cât și din liceul din loc frecventat de mulți Români, o generație bine educată sufletește. La stăruința sa s-a câștigat pe seama bisericii pământ și 2 case, pe cari le-a testat curatorul primar Teodor Colceriu și soția sa Anica Rus. A fost unul dintre cei mai de frunte preoți pe cari i-a avut Dejul și s'a bucurat de o popularitate ca nici un preot până aici. În anul 1919 a fost denumit de vicar al Măramureșului urmându-i în parohie ca protopop și paroh, *Dr. Ioan Șanta*

(1919—20). S'a născut în Dobricui Lăpușului, școalele secundare le-a făcut în Năsăud, teologia în Budapesta. A funcționat ca profesor la preparandia din Gherla 10 ani. Om cu o cultură frumoasă, inițiator a multor lucruri bune în parohie. După păstorire de un an trecu ca profesor la liceul „Andrei Mureșan” din loc.

În anul 1920 a fos dispus la parohia Dej, *Iacob Marga* fost preot în Ocna Dejului, ca paroh și adm. protop., iar

George Mânzat fost preot al Codoșului, ca preot al II-lea.

Biserica cea nouă, școala și casele parohiale.

Pe fundamentul pus de *Niculae F. Negruțiu* în a. 1895 s'a edificat biserică de azi prin interprinzătorul *George Mateiu* din Lipova. Prețul edificării a fost câștigat cu mare trudă în decurs de 20 de ani. După cum arată protocolul rațiunilor bisericesti cea mai mare parte din suma ce s'a spesat cu zidirea bisericei a încurs din petrecerile populare. A donat apoi *Episcopul Dr. Ioan Szabo* în mai multe rânduri 3—4 până în 500 de floreni, fondul „*Vauca*” din *București* 500 floreni, apoi cei mai mulți credincioși sume mai mici și mai mari. În anul 1896 edificarea bisericii și a unei case nouă parohiale fu terminată. Așezarea crucii pe turn s-a făcut cu o solemnitate deosebită. Intre-uralele mulțimii adunate înaintea bisericii, între sunetul muzicii și bubuitul trascurilor se ridică încet crucea împodobită cu panglici și năfrâmi donate de *Anica Colceriu*, iar după ce a fost așezată la locul ei, interprinzătorul goli conform obiceiului, pe vârful turnului câte un pocal de vin pentru rege, *Episcop ș. a.*

Din anul 1895 *Noemvrie* serviciul divin începu să se facă în biserică cea nouă, care deși pe dinlăuntru nu era împodobită de toate celea de lipsă, atrăgea poporul, care acum era îndestulit și nu-i păru rău de munca și jertfele aduse.

În anul 1902 se așeză în biserică iconostasul elegant făcut de firma *Ré-*

tay și Benedek din Budapesta, plătit din donațiuni, parte din banii bisericii.

Clopetele bisericii au fost procurate în a. 1897 dela fabrica Seltenhofer din Sopron. Cel mare de 500 Kg. a fost cumpărat cu 800 floreni din partea credincioșilor, cel mijlociu cumpărat de protopopul Welle și avocatul George Gradoviciu, de 280 Kg. cu 300 fl. iar cel mic de 120 Kg. cu 200 fl. cumpărat de avocatul Dr. Alexandru Cherestes. Au fost așezate în turn pe picioare de fier și aveau un sunet melodios, care se auzea departe peste hotarul orașului. În a. 1917 militari austro-ungari le-au recvirat fără nici o milă. Demontarea făcută în zi de sărbătoare înaintea poporului aduât la biserică a făcut cea mai rea impresie storcând lacrimi din ochii celor de față și provocând din gura lor cele mai grele blăstămuri...

Biserica zidită în stil roman e zidită în cea mai frumoasă și accesibilă parte a orașului în Strada Avram Iancu (fost Strada Kossuth Lajos) cu frontul spre îmbinarea alor 4 străzi. Silueta frumosului edificiu se înalță dintre verdele brazilor prelungindu-și măestos turnul spre albastrul ceriului. Înaintea bisericii pe fondul întunecat a ramurilor de brad se vede Răstignirea zugrăvită cu multă artă după un model de alui Michel Angello din donațiunile unor creștini evlavioși.¹⁾

Biserica a fost sfințită în anul 1903 în 12 Iulie la sărbătoarea Ss. Apostoli Petru și Pavel prin Ex. Sa Dr. Ioan Szabo Episcopul Gherlei.

Azi biserica se află în aceeași stare cu deosebirea, că a fost împodobită deatunci cu diferite obiecte: prapori, haine bisericești și un tabernaclu frumos donațiunea D-lui Dr. Teodor Mihali și a D-nei Eleftera Mihali.

În anul edificării bisericii s'a zidit și casa nouă parohială, pe lângă cea veche cupărată dela Mundruj Bogdan prin protopopul Colceriu, iar în a. 1920

s'au câștigat încă 2 căsi pe seama bisericeii, donate prin testamentul de fostul curator primar Teodor Colceriu și soția sa Anica.

Edificiul școlar situat lângă biserică a fost zidit în a. 1886 prin protopopul Ioan Welle.

Școala conf. gr. cat.

Înainte de a. 1850 în Dej școala română nu a fost. Începând din a. 1851 ce e drept cu multe intreruperi, se ține însă instrucție cu pruncii, ba protopopul Ioan Colceriu își pune toată silința ca acest așezământ să aibă cât de mare sprijin la credincioși. Grație ajutorului moral dat de autoritățile nemțești, pruncii credincioșilor au putut învăța neconturbați limba strămoșească, — dotația slabă a învățătorului însă produce criză de multe ori în învățământ, fiind siliti învățătorii a se muta la altă stațiune după 1—2 ani de serviciu petrecuți în Dej. Aceasta stare a durat până în a. 1896 când după terminarea edificării bisericii, credincioșii ne mai având atâtea spese cu biserica au putut contribui mai ușor la leafa învățătorului.

Prelegerile la început se țineau în căsi închiriate spre acest scop, mai târziu până în a. 1878 în școala de pe dealul Kakashegy, care în acest an arse, iar de aici în colo se strămută școala acum în Strada Codorului acum în Strada Muzicanților ș. a. iar în a. 1886 în școala cea nouă.

Învățătorii cari au funcționat la aceasta școală fără excepțiune au fost oameni conștii de chemarea lor dând societății oameni bine provăzuți cu elementele științei, credincioși și buni Români. Fiind școala sub ocrotirea bisericeii sentimentele religioase câștigate în această școală și le-au păstrat cei mai mulți și atunci când soartea i-a silit să trăiască între alte neamuri, între curentele sociale cele mai primejdioase. Cu deosebire meseriașii cari în copilărie au fostelevi al acestei școale și azi sunt elementele cele mai bune dintre credincioși.

Primul învățător ar. fi fost, afirmative, un anumit *Ioan Calugai Bob* năs-

¹⁾ Crucea a fost făcută din donațiunile D-lor Aurel Tarța consilier de finanțe, Dr. Cornel Pop, primarul orașului, Traian Păcurar notarul orașului, Ioan Rocăș căpitan de poliție și Grigore Haranguș econom de pe Valea Codrului.

cut în Vad, care ca absolvent de clasele primare a funcționat ca învățator în Dej în a. 1851—52. De aici a mers la Blaj unde a urmat liceul, apoi a fost trimis la Viena de unde reintorcându-se după absolvarea teologiei fu numit de profesor la liceul din Blaj. Se spune, că a fost un om cu calități alese și a avut prietinie strânsă cu conducătorii Românilor ardeleni de pe acele vremuri. A murit în vârstă tineră.

Date scrise aflăm despre următorii învățătorii:

Vasile Șuteu (1868), *Vasile Pop* (1868—1877) *Laurențiu Micheș* (1877—78), *Vasile Moiş* (1881), *Ioan Balázs* (1882—83), *Teodor Bota* (1883—1886), *Anton Petri* (1886—87) *Larențiu Micheș* (1890—92), *Gavril Avram* (1892—3) prep. abs. din Maier, *Niculae Chifor* n. în Drăghia a fost ales în a. 1893 și funcționează până în a. 1895. De prezent e învățator la școala primară de stat din loc și director a școlii meseriașilor. E unul dintre cei mai buni învățători. *Antoniu Hangea* (1895—7), a fost om însuflețit și a făcut o adevărată apostolie pe terenul educației naționale a pruncilor. A trecut la școala primară din Năsăud unde până la moarte a fost unul dintre cei mai harnici învățători a centrului grănițeresc. Soartea a vrut ca să moară în Dej la a. 1917 ca stegar în armata austro-ungară.

I-a urmat: *Ioan Bacociu* (1897—915). Născut în comuna Sec la a. 1872 fu ales ca cantor-învățător în Dej la a. 1897. Sub dânsul învățământul a luat cursul normal și s'a continuat fără întrerumpere cu un avânt puternic până pe timpul războiului mondial. Ca învățător bun și zelos a fost numit de director a școlii primare naționale din loc și ca atare funcționează și în prezent. În timp de 24 de ani cât a funcționat ca învățător a dat educație multor generații, cari își vor aduce aminte de dânsul totdeauna cu recunoștință.

În anul 1916 învățământul l-a pro-văzut *George Mănzut* preot; i-a urmat *Dșoara Livia Boroș* (1917—18), care după ce conduse școala cu multă însuflețire și știință pedagogică în decurs

de un an, se depărtă din oraș împreună cu părinții. În a. 1918 s'a sistat școala română în forma cum a fost, deschizându-se școala primară națională română, care azi funcționează cu 10 puteri didactice.

Binefăcătorii bisericii și a școlii.

Pe lângă cei amintiți mai înainte, au contribuit pentru biserică și școală aproape toți credincioșii, în mod deosebit însă trebuie să amintim pe aceia a căror jertfe pentru biserică au fost adevărate binefaceri și roadele acestora au fost evidente.

Între aceștia locul prim îl ocupă *Ioan Welle*, *Teodor Colceriu* și soția sa *Anica Rus*. Nu s'a făcut colectă ori daruri pe seama bisericii la care să nu fi luat parte acești oameni cu frica lui D-zeu. Dintre credincioșii vechi au dăruit mai mult *Mihaiu Bohățel*, *Gabriel Manu*, *Petru Anca* subprefect a *Solnocului* din Iauntru, *Augustin Muntean*, *Alexiu Bogdan*, *Dr. Vasile Pop*, *Ioan Poruțiu*, *Samson Marțian*, *Alexiu Hossu*, *Ioan Mureșan*, *Mihail Pavel* Episcop, apoi *Dr. Ioan Szabo* Episcop de *Gherla*, *Ioan Zichișan*, *Dr. Teodor Mihali*, *Dr. Alexandru Cheresteș*, *George Șiulean*, *George Gradoviciu*, *Simeon Corpodean*, *Vasile Petrișor*. Institutele „*Someșana*” în frunte cu directorul *Dr. Teodor Mihali* și „*Banca Poporală*” sub direcțiunea *Dlui Simeon Rus*, pe lângă că au contribuit cu toate ocaziunile pentru biserică, au susținut multă vreme învățatorul gr. cat. cu întreg salariul ferind astfel școala de periclu desnaționalizării. La zidirea școlii a contribuit cu 300 floreni societatea „*Carpații*” din *București*.

Majoritatea donațiilor s'a făcut din parte credincioșilor de rând, pe cari deși nu sunt în stare să-i amintesc aici, numele lor sunt scrise la *Atotputernicul D-zeu* și jertfele lor vor avea recunoștință totdeauna aici pe pământ și răsplata la ceriu.

Adaos.

Curatorii bisericii gr. cat. din Dej: *Simeon Ortupan* (1806), *Ioan Bejan* (1834), *Antonie Bob* (1845—1865)

Vasile Petrișor (1865—1895), Antoniu Hangea inv. (1895—7), Ioan Baco-ciu inv. (1897—).

Princuratorii:

Ipatie Mureșan (1796—1804), (1804—1847)?

Vasile Borzași senior (1847—1858), Dămian Bene (1858—1861), Ioan Rus, Roșu (1861), Niculae Mureșan (1861), George Pinte (1862), Dl. Ioan Vajda-Voevod (1863), Ioan Ghiran (1863—1865), Toma Șionca (1865—1866), Grigoraș Racolța (1866—71), Dl. Mihail Bohățel inspector șc. (1871), George Anca (1872), Petru Harangus (1872—75), Teodor Colceriu (1875—1917), Dr. Teodor Mihali din a. 1917.

Familiiile cari au contribuit la ajutoarea bisericeii în a. 1855.

Indrei Tătar, Ioan Petruț tinerul (Honđru), Irimie Gyurcan, Simeon Cămpan, Rus Vasile Roșu, George Valean, Toma Șionca, Mateiu Baias, Petru Buburuz, Ioan Condor, Ioan Coroian, George Cincias, Ioan Calaban, Alexandru Calaban, Ștefan Rus, George Spătărean, Alexa Kertész, Bumbu Satmarișan, Flore Ciurtean, Onuțiu Ciubăncan, Vasile Racolța, Nechita Glanța, George Mureșan, Ioan Dărăban, Grigoraș Roman, Ștoi Irimie, Teodor Pop, Filip Precup, Ioan Mureșan, Ioan Șuvagău.

Scrisoarea contelui Kornis către magistratul orășănesc în chestia edificării bisericeii celei vechi.

Nr. 601—797.

Tekintetes Nemas Magistratus!

A Graeci Ritus unita ecclesianak Désen levő tagjai közönségesen feladván panaszkodat a M. Kormány Főigazgató Tanácsnak; hogy a dési M. Magistratus megtiltotta légyen nekik templomjuknak a Mgos Báró Hentes Antal urtól nyert telken való felépítését, a Mgos Főigazgató Tanács e folyó esztendőben 6001 sz. a. költ rendelet által parancsolta énnekem, hogy meghallgatnám mind a két felet, a dolognak mívoltáról November végeig tökeletes tudósításomat beküldjem. Elvárom tehát a T. Magistratusnak nyo cad napok alatt való tudósítását arról, hogy mi okból ellenzi és meg nem akarja en-

gedni a dési Graeci Ritus unitusok templomjuknak felépítését

Szentbenedek 9-ber 3-án a. 1797.

mellyel vagyok köteles szolgálja.

Kornis Sigismund m. p.

Familiiile trecute la neunire în a. 1873.

Niculae Roman și soția, Gerasim Roman, Lup Burian, Petru Ciubăncan, Pișta Gujan, Ioan Bota, Ioan Moldovan, Petru Buburuz, Vasile Mican, Ghiran Hășmașan, Ioan Tițiri, Ioan Șuvagău, Ioan Coroian, Ignat Coroian, Ioan Ciont, Vasile Ravolta, Gavril Vescan, George Mogojan, Costan Micle, Ioan Măcicășan.

In decursul timpului sau reintors dintra-ceștia:

Lup Burian, Mican, Șuvagău, Coroian, Ciont, Racolța, Micle și Măcicășan.

Încă o însemnarea alui Ioan Colceriu în protocolul bisericeii din a. 1854.

Fraților succesori în această parohie!

Cu căta ticaloșie și năcaz avui în răstimp de 8 ani a mă lupta în această parohie, nici e cu putința. Pe lângă că având locuința o hrubă supăământană, m-au împiedecat (credincioșii) în toate lucrurile mele. Totuși cu ajutorul lui D-zeu cu adevărat că începând din a. 1847 neincetat într'aceea am lucrat să capete ceva această biserică și parohii ei — am dobândit ceva. Dobândit-am adecă pentru biserică și școală — căci această nici baremi în casă privată nu sau ținut cândva în Dej — și casă parohială aceea frumoasă grădină „Magazinele“ numită. De aici s'a îndemnat și deșteptat poporul de și-au cumpărat altul mai în mijlocul orașului, — și așa aceea grădină „Magazinele“ acuma și parohului îi aduce ceva, că înainte de aceea nici baremi o palmă de loc în lăuntru sau în afară nu a avut vreodată. — Mai mult eu nu am putut până acuma însă dacă mă va ținea D-zeu Sanctitatea, și zilele, voiu să urzesc pentru porțiune canonică și altele la care însă nici răspuns nu mi s'a dat dela locurile mai înalte. Ce, de nu veți putea dobândi voi fraților, că vă stă în strânsă dirigătorie și obligațiune să pașiți mai încolo. Fiți-sănatoși până la reveder... vă poștește, I. C.

D
P/2

ANTICARIAT 22/6472-04 68
CLUJ 50
Lei 7.-